

DOI: 10.33310/2518-7813-2019-65-2-207-213

УДК 373.5.016:821.161.2

Ольга МХИТАРЯН

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: olgamhitaryan05@gmail.com*

Наталія БИКОВА

*магістр першого року навчання
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: kireewanatasha8@gmail.com*

Альона БУГАЙОВА

*магістр першого року навчання
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: aliona.buhaiova96@gmail.com*

**ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ УЧНІВ
ІЗ НИЗЬКИМ РІВНЕМ ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗВИТКУ**

У статті уточнено методологічні підходи до розв'язання проблеми виховання духовності школярів із низьким рівнем знань і вмінь на уроках української літератури та визначено методичні умови цієї роботи. З'ясовано зміст поняття «духовний світ особистості», «учні з низьким рівнем навчальних досягнень» та подано їх тлумачення у площині методики навчання української літератури. Стрижневими ідеями виховання «проблемних» учнів під час вивчення художнього твору встановлено: художня література служить важливим засобом духовного розвитку учнів; виховання є системною зміною особистості з метою її цілеспрямованого формування; основними складовими частинами виховання духовного світу школярів є відповідні знання, регулятиви діяльності та способи дій; у справі духовного виховання учнів із пізнавальними труднощами варто системно використати чотири основні фактори: зміст освіти, методи і форми навчання, випадкові чи спеціально спроектовані виховні ситуації, особистість учителя.

Ключові слова: виховання духовності, учні з низьким рівнем літературного розвитку, вивчення художнього твору, навчально-корекційна робота.

У суспільно-політичних реаліях України все більшої актуальності набуває потреба відродження духовності народу як основи соціального прогресу. Оскільки виховний процес у Новій українській школі орієнтуватиметься передусім на морально-етичні та соціально-політичні загальнолюдські цінності [6, 19–20], найважливішим завданням національної системи освіти стає розвиток духовного світу особистості. Особливе значення у цій справі відводиться гуманітарним предметам, насамперед українській літературі, покликаний формувати, збагачувати внутрішній світ дитини, позитивно впливати на її самосвідомість, спрямовувати морально-етичний потенціал, розвивати інтелектуальні, творчі здібності, естетичні смаки. Однак недостатньо висока якість літературної освіти нині суперечить глобальним запитам суспільства, у чому переконують непоодинокі публікації фахівців (Г. Клочек, В. Микитюк, О. Слоньовська). Відтак на часі пошук ефективних шляхів розв'язання проблем літературного розвитку учнів із низьким рівнем навчальних досягнень у контексті сучасних освітніх викликів.

Розв'язанню означеної проблеми сприяють концептуальні філософські ідеї щодо гуманізації й технологізації освіти (Г. Сковорода, Р. Декарт, І. Зязюн, Б. Гершунський, П. Юркевич) та педагогічної синергетики (В. Андрущенко, В. Лутай, С. Черепанова). Для літературного виховання учнів із низьким рівнем навчальних досягнень значущими є літературознавчі погляди стосовно духовного потенціалу мистецтва слова та можливостей, умов і способів художнього пізнання (А. Козлов, В. Марко, М. Наєнко, Л. Скорина).

Психолого-педагогічні основи формування духовності учнів із низьким рівнем літературного розвитку ґрунтуються на фундаментальних дослідженнях учених із питань національного виховання (І. Бех, О. Сухомлинська), формування особистісних потреб і почуттів (І. Кон, П. Якобсон, А. Леонт'єв), організації пізнавальної та творчої діяльності людини (Г. Костюк, С. Рубінштейн, Л. Виготський). Важливі положення, що стосуються духовного виховання, містять праці класиків вітчизняної педагогіки – Г. Ващенко, А. Макаренка, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Опорними в науковому пошуку виступають ґрунтовні дослідження з питань учнівської неуспішності (Ю. Бабанського, М. Мурачковського, В. Цетлін) та дидактичні студії (П. Блонського, А. Бударного, Л. Славної). Крім того, продуктивними є досягнення педагогічної діагностики й корекційної педагогіки (О. Гонеев, С. Гончаренко, В. Кащенко, В. Ліфінцева, Н. Пастушенко, Р. Пастушенко, І. Подласий, П. Підласий, В. Сластьонін та ін.), що містять узагальнення шляхів вивчення неуспішності й відставання учнів, визначення теоретико-практичних заходів подолання цих негативних проявів шкільної дійсності. Цінними є розроблені сучасними науковцями (О. Пехота, А. Плигін, В. Паламарчук, М. Поташник, О. Савченко, С. Сисоєва, І. Якиманська) положення особистісно орієнтованої та технологізованої освіти, компетентнісного й діяльнісного підходу до навчально-виховної роботи.

Теоретико-методичне підґрунтя формування духовного світу особистості «проблемних» учнів під час навчання української літератури становлять ідеї: навчання й виховання особистості засобами мистецтва слова (Т. Бугайко і Ф. Бугайко); індивідуального художнього сприймання та основних видів аналітико-синтетичної роботи учнів під час опрацювання твору (Н. Молдавська, О. Никифорова); морального та естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури (Н. Волошина, С. Жила, А. Лісовський, О. Мазуркевич, Є. Пасічник, Б. Степанишин); формування національної свідомості, духовного світу, морально-етичних та родинних цінностей особистості на уроках української літератури (Ю. Бондаренко, А. Ситченко, Г. Токмань, В. Уліщенко, А. Фасоля, В. Шуляр, Т. Яценко). Однак комплексний характер означеної проблеми спеціалістами досліджується у двох різних площинах: виховання засобами мистецтва слова та підвищення навчальних досягнень учнів із української літератури (О. Мхитарян). Відтак процес формування духовного світу учнів із низьким рівнем літературної навченості вченими досі теоретично необґрунтований, унаслідок чого у шкільній практиці залишаються суперечності між виховними можливостями художнього твору та нерозв'язаними проблемами емоційно-розумового розвитку школярів, що заважають формуванню їх читацької компетентності, перешкоджаючи культурному та духовному становленню.

Мета статті полягає в уточненні методологічних підходів до розв'язання проблеми виховання духовності школярів із низьким рівнем успішності на уроках української літератури та визначенні методичних умов цієї роботи.

Установлюючи чіткість категоріального апарату процесу виховання учнів із низьким рівнем літературних знань і вмій зауважимо, що проблеми шкільної освіти й виховання традиційно були визначальними для філософів і педагогів ще від античних часів та характеризувалися увагою до духовного світу особистості. Так, у вітчизняній педагогіці вперше цілеспрямовано до осмислення цього питання підійшов К. Ушинський, розглядаючи людину як предмет виховання. Особливістю радянського періоду розвитку шкільної освіти була кореляція проблеми формування гармонійно розвиненої особистості з питанням визначення ідейно-політичних переконань учня, утвердження морального ідеалу активного будівника комуністичного суспільства. І лише у період відродження національної школи, починаючи з 90-х років ХХ століття, проголошено пріоритет розвитку особистості, домінантою у вихованні якої є мораль, а не ідеологія. Сучасні педагоги, розглядаючи процес виховання, акцентують на необхідності формування досвіду (моделі) поведінки людини в духовній та соціальній сферах, а також у її стосунках з природою [2, 15]. Ідеться про діяльнісний підхід, завдяки якому вихована людина має механізм самоорієнтації та саморегуляції, в основу чого покладено прийняті нею цінності, ставлення до всього, із чим вона стикається.

У шкільній літературній освіті, констатує Т. Яценко, питання духовно-морального виховання особистості почало набувати пріоритетного значення в останній період її радянського реформування (1984–1991) [12, 225], поступово зорієнтовуючись на особистісний підхід у процесі вивчення творів української літератури. Це дало змогу вченим уже наприкінці ХХ століття визначити якісну шкільну літературну освіту з її могутнім гуманістичним потенціалом як одну з найважливіших умов духовного становлення особистості. Тому формування в процесі вивчення української літератури духовних цінностей, гуманістичних понять, моральних якостей, етичних норм поведінки, естетичних смаків, родинних почуттів та національної самосвідомості є нині актуальним предметом навчання літератури школярів усіх рівнів літературної навченості.

У формуальному процесі важливою є структура якостей особистості, які складають предмет виховання, що вказує на основні проблеми вивчення художнього твору, тому з'ясуємо *складники духовного світу* особистості учнів із низьким рівнем літературного розвитку, що потребують особливої уваги вчителя. Відомо, що П. Юркевич наголошував на необхідності насамперед дбати про розвиток розуму та моральності людини. Представники демократичної педагогіки,

структуруючи систему цінностей виховної роботи відповідно до тих сфер, у яких відбуватиметься життєдіяльність дитини, виокремлюють п'ять фундаментальних її якостей: моральність, патріотизм, демократизм, родинність та природосвідомість [2, 227]. За Г. Костюком, у процесі виховного навчання потрібно забезпечити зацікавлене засвоєння учнями відповідних знань і способів (умінь) розумових дій, що при цьому виконуються [4]. Зважаючи на те, що саме ця структура якостей особистості не лише відповідає, створеній українськими вченими моделі культури, яка також складається з відповідних трьох компонентів: знань, ціннісних орієнтацій та регулятивів діяльності [3, 215], а й найбільше узгоджується зі стратегією корекційно-розвивальної роботи словесника, що передбачає корекцію як емоційно-вольових особливостей учнів, так і розвиток їх пізнавальних процесів [5, 135–137], визначаємо пропоновану структуру найбільш прийнятною для формування духовної сфери учнів із низьким рівнем літературної навченості. За цих умов виховання в таких школярів моральних якостей на прикладі творів української літератури здійснюватиметься з опорою на знання про той чи інший персонаж, його характер, мотиви поведінки та ідейне навантаження, а в процесі аналізу образу літературного героя вироблятиметься ставлення до нього і формуватиметься відповідний погляд на загальнолюдські цінності, одночасно закріплюватимуться певні розумові дії.

Однак проблема виховання учнів із низьким рівнем літературних знань і вмінь ускладнюється відсутністю змістової єдності у визначенні якостей їхніх навчальних досягнень, бо для позначення одного й того ж поняття у психологопедагогічній літературі використовуються різні терміни – «слабовстигаючі» та «невстигаючі», «важкі», «педагогічно занедбані», «соціально дезадаптовані» учні, «діти зі зниженою научуваністю», «відстаючі в учінні» тощо. Із цього приводу слушно видається думка фахівців про те, що учні з низьким рівнем навчальних досягнень не обов'язково є важковиховуваними, педагогічно занедбанними або соціально дезадаптованими, хоча й можуть бути ними [5, 58–59], адже причини учнівської неспішності часто не пов'язані з проблемами їх виховання чи шкільної адаптації. Крім того, оскільки істотну невідповідність навчальної підготовки державним вимогам виявляють не лише школярі, рівень навчальних досягнень яких є початковим, а й ті, хто має середні навчальні результати, вважаємо доречною позицію вчених, які для позначення школярів із пізнавальними труднощами обґрунтовують використання дефініції «учні з низьким рівнем навчальних досягнень»,

змістове наповнення якої об'єднує щонайменше два рівні навчальних досягнень учнів: початковий і середній [5, 55–58]. Зважаючи на провідні характеристики коментованого поняття, учнів із низьким рівнем навчальних досягнень на уроці літератури визначаємо як таких, хто виявляє ознаки відставання в процесі здобуття знань і чий результати навчання не відповідають державним стандартам загальноосвітньої підготовки школярів, конкретизованим у навчальній програмі з літератури.

Успішний результат виховної роботи зумовлюється включенням усіх ланок педагогічного процесу, до яких зараховуються зміст, методи і форми діяльності, її етапи й умови успішного проведення, результати та їх корекція, що передбачає розгляд особливостей структури навчання й виховання учнів із низьким рівнем літературних досягнень. У побудові моделі виховання духовності таких школярів засобами української літератури спираємося на висновки М. Поташника про чотири основні фактори, джерела або канали виховної роботи будь-якого уроку: 1) зміст освіти; 2) методи і форми навчання; 3) випадкові чи спеціально спроектовані виховні ситуації; 4) особистість учителя [8, 37]. Оскільки виховання так чи інакше означає цілеспрямований вплив на особистість із метою формування її характерних властивостей, указаний підхід дає змогу врахувати необхідність розроблення як змістового, так і формального аспектів цієї роботи, що зумовлює технологізацію корекційно-розвивальних виховних впливів педагога, сутність якої полягає в послідовній організації пізнавальної роботи учнів через типові навчальні дії (А. Ситченко), унаслідок чого формуються основні способи їх мислення, забезпечуються умови літературно-особистісного самовдосконалення.

Специфіка мистецтва слова зумовлює тісну взаємодію питань навчання й виховання на уроках літератури. Змістовий компонент будь-якого художнього твору своїм ідейним спрямуванням так чи інакше здійснює світоглядний вплив на особистість читача. Водночас виховна спрямованість літературних творів пояснюється особистісним характером художнього сприймання, що зумовлюється силою впливу образу, особливо персонажа, який подає читачам приклад для наслідування, унаслідок чого відбувається зв'язок думок і почуттів, виражених у художньому образі, з духовним світом людини, яка сприймає художній твір. Для якісних зрушень у літературному зростанні учнів із низьким рівнем знань і вмінь важливо подолати властивий їм глибокий розрив між вимогою адекватного сприймання художнього твору й можливостями сприймання ними художніх

узагальнень. Адже вікові особливості й незначний читацький досвід учнів вступають у суперечність із критеріями контекстного сприймання твору, за якими треба побачити не тільки зображене, а й виражене в ньому, проникнувши через буквальний зміст слів і речень у художню форму відображення певної естетичної позиції письменника. Це вимагає активізації всього учнівського досвіду, передусім – відтворювальної й творчої уяви, емоцій і почуттів, образного мислення.

Ураховуємо й те, що духовність визначається вченими (А. Козлов) як літературознавча категорія, що налаштовує на людинотворчий процес вивчення літератури як особливого явища людської культури. Важливими факторами духовності, за Т. Яценко, є людиноцентризм та естетичний ідеал конкретної історичної епохи [12, 60]. Подолання у свідомості читача суперечностей між конкретним образом у творі й тим загальним значенням, яким його наділив письменник, дає змогу розкрити зображений у творі конфлікт індивідуального й загального, наприклад, окремої людини і групи людей, певної спільноти, що, врешті, має привести до осмислення власної позиції та ціннісного ставлення до життєвих явищ взагалі. Окреслюється один із шляхів духовного виховання учнів із низьким рівнем навченості на прикладах усвідомлення ціннісних смислів поведінки літературних героїв, що посилює наш інтерес до думок і почуттів персонажів, мотивів їх поведінки та суб'єктної характеристики.

Оскільки моральність виступає наслідком естетичного впливу мистецтва слова на читача, що зумовлено його емоційно-розумовим проникненням у зміст, форму та виразність художнього образу, одним із найважливіших завдань вивчення літератури в школі, як наголошував Є. Пасічник, було формування в учнів естетичних потреб [7, 55]. Учений указував на важливість цілеспрямованого розвитку естетичної культури та необхідність духовного збагачення школярів у процесі літературного навчання. Однією з умов забезпечення його ефективності науковець називав обов'язкове врахування сенситивного віку учнів, що визначається відповідними особливостями їхнього психофізіологічного розвитку. Слід враховувати, що особливу сприйнятливість до свого духовного зростання виявляють підлітки, для яких самосвідомість стає одним із найголовніших механізмів саморегуляції й саморозвитку особистості (М. Боришевський). Для учнів із низьким рівнем успішності прагнення продовжувати самотворення набирає першочергового значення, бо виховання досягає своєї мети лише тоді, коли формує в дитини здатність самотійно керувати власною активністю.

Хоча вивчення художньої літератури в школі традиційно має людинознавче значення, оскільки домінантою кожного твору є особистість та художнє відображення її вчинків і помислів, актуальними залишаються й застереження учених (А. Ситченко, Т. Яценко) щодо недопустимості розгляду художнього твору лише у процесі бесіди з учнями на морально-етичні теми, тобто обмеженого розуміння літературної освіти як процесу виховання. Ідеться про те, що для глибокого сприйняття художнього твору учень повинен мати певні моральні переконання та відповідну читацьку кваліфікацію, що надає йому можливість за зовнішньою формою художнього слова розкрити внутрішню форму та збагнути ідейний зміст зображеного автором. Усе це уможливується лише тоді, коли учні низьким рівнем знань і вмінь зацікавлено сприйматимуть текст як впорядковану систему художніх одиниць, проникатимуть у їх складні зв'язки, зможуть зрозуміти авторський підтекст і зробити художні узагальнення, співвідніши їх зі своїм духовним досвідом, збагатившись потенціалом твору.

Для формування духовного світу учнів із низьким рівнем літературних досягнень педагогові важливо практикувати результативно дієві методи й прийоми виховання. У контексті проблеми дослідження зацікавлення викликає запропонована О. Вишневським класифікація методів виховання, у якій виділено такі з них: а) навчання цінностей, б) переорієнтації зусиль виховання; в) приучування; г) переконування та сугестії; д) схвалення та осудження [2, 488–500]. Із усіх перелічених методів виховання у процесі вивчення художньої літератури найбільш прийнятним є метод *системного навчання цінностей*, що передбачає послідовне усвідомлення певних цінностей, спочатку в родинному колі, потім – у школі, далі – в трудовому колективі тощо. Основними прийомами методу навчання цінностей педагог називає такі: первинне засвоєння інформації, пояснення і керування дискусією, рольова гра, принагідне навчання цінностей, особливо цікаве у шкільному курсі літератури, коли цінності «подаються дітям не в «чистому вигляді», а в контексті змісту навчальних предметів» [2, 491]. Цікавим є і метод *переорієнтації зусиль виховання*, за допомогою якого можна увагу учнів переключити з вузько-еґоїстичних інтересів до суспільно вартісних думок і справ, у чому суттєво допоможуть літературні дискусії. Однак проекція специфічної методики психокорекції вад у розвитку й поведінці учнів (А. Гонєєв, В. Кащенко, І. Подласий, В. Сластьонін та ін.) на шкільний літературний простір переконує у слушності виділення таких основних виховних методів учнів із низьким рівнем навченості:

переконавання та сугестії. Переконавання й навіювання, доповнюючи одне одного, використовуються в кожному акті спілкування, оскільки слово діє як на свідомість (переконавання), так і на почуття, емоції (сугестія, або навіювання). Однак під час навчально-корекційної роботи важливо практикувати навіювання і в «чистому вигляді», завдяки чому можемо створювати необхідну настанову до здійснення певного поведінкового акту, відкривати в учнів резерви пам'яті, інтелектуальної активності, пом'якшувати агресивні тенденції, допомагати їхній соціальній адаптації та запобігати навчальному перевантаженню.

У навчально-виховному процесі проблеми учнів із низьким рівнем успішності переважно вирішуються на основі *індивідуальних* та *групових* форм роботи. Індивідуальна форма передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів, групова – спрямована на диференціацію навчання, тобто спирається на типові особливості груп учнів. Важливим аспектом індивідуалізації навчання, на думку І. Якиманської, має бути виявлення, структурування й цілеспрямований розвиток у процесі навчання суб'єктного досвіду кожного учня, тобто його уявлень і понять, способів пізнавальної діяльності, особистих ціннісних орієнтирів [11]. Індивідуальний підхід у навчанні учнів із низьким рівнем навчальних досягнень виявляється в конкретизації найближчих навчально-розвивальних та виховних цілей щодо кожного з них на основі діагностування їхніх можливостей і причин відставання, у відборі змісту та застосуванні окремих форм, методів, прийомів, засобів навчання завдяки педагогічній майстерності вчителя.

Оскільки саме в діяльності культурний рівень людини піднімається до рівня духовного, виникає необхідність створення таких *виховних ситуацій*, що навіюють вихованцям відповідні морально-етичні почуття. Обговорення з «проблемними» учнями літературного твору поступово має приводити до усвідомлення духовних цінностей, виражених письменником, формування читацького ставлення до них, що є передумовою засвоєння правил поведінки літературних героїв і, як наслідок, корекції власних уявлень читача про людський ідеал та своє ставлення до його цінностей. На цій підставі вимальовується послідовний шлях духовного зростання людини: «...від осмислення конкретних і найпростіших виявів душі, духу і духовності у повсякденному (матеріально-побутовому) житті людини (персонажа) до найскладніших і найабстрактніших (світоглядно-ідеологічних та естетичних) тлумачень змісту, ознак і функцій душі духу й духовності в житті й діяльності самих митців, у житті й діяльності сус-

пільства, а може й людства» [3, 43]. Тобто, дії учнів мають відбуватися у такому порядку: від споглядання й осмислення поведінки й почуттів літературних героїв – до висновків про характер персонажа та його функцію в тексті, й далі – про значення твору та його вплив на читача. Провідниками на цьому шляху виступають автор виучуваного твору, вчитель та учні, сукупність оціночних суджень яких так чи інакше здійснює свій формуючий вплив на всіх учасників обговорення.

Проектування виховних ситуацій у навчанні учнів із низьким рівнем літературного розвитку зорієнтовує на використання проблемного навчання, методом і формою якої є проблемна ситуація, що викликає певне розумове ускладнення й тому служить поштовхом до активної мисленнєвої діяльності учнів. Пропоновані учням задачі життєвого змісту й проблемні ситуації, що стимулюють самостійне мислення і почування, збагачують учнівський досвід інтерпретаційної роботи над текстом і формують знання про твір, ставлення до прочитаного та способи дії над текстом, що має формувальний вплив і на їх особистість. Виховне значення задачі, на думку І. Бега, полягає в її соціально-моральному змісті, спрямованому на розвиток у вихованця особистісних цінностей [1, 120]. Задача, складена за змістом виучуваного твору в шкільному курсі літератури є літературною задачею, яка в такому разі має навчально-виховне значення, бо в її основі, як пояснює А. Ситченко, не лише логічне, а й моральне протиріччя [10, 132]. Розв'язання проблемних виховних ситуацій під час вивчення літературного твору успішно здійснюватиметься й учнями із низьким рівнем навчальних досягнень, якщо педагог продумуватиме завдання, що не лише суголосні природі художнього твору й логіці науки про літературу, змістовні та цікаві, а й відповідні зоні найближчого розвитку окремого школяра. Чим більше літературних задач розв'язуватимуть такі учні на уроках літератури, чим різноманітнішими будуть проблемні ситуації під час вивчення художнього твору, тим повнішим буде розвиток у них знань, умінь, емоційних ставлень, глибоких почуттів та інших особистісних якостей.

Надійним засобом коригованого навчання й виховання педагоги (Ю. Бабанський, В. Паламарчук, І. Подласий, М. Поташник) називають різноманітні *види педагогічної допомоги* під час вирішення *навчальних завдань*. Оптимізувати педагогічний процес пропонується завдяки виділенню в змісті кожного навчального предмета «груп алгоритмічних задач» (А. Громцева) та відповідних їм алгоритмів розв'язання. Методологічною вимогою створення різноманітних алгоритмів розумових дій для подолання труднощів учнів

під час розв'язання літературних завдань приймаємо положення про «мінімально необхідну педагогічну допомогу» [8, 108], коли учні, навчаючись у зоні свого найближчого розвитку, виявляють максимум самостійності.

Водночас успішне виховання забезпечують на лише зміст навчального курсу, а й такі чинники, як особистість вихователя та стиль взаємин педагога з учнями. Трактуючи мету шкільної літературної освіти як виховання високодуховної особистості завдяки процесу й результату осягнення мистецтва звертаємо увагу на ідею діалогічного навчання учнів із низьким рівнем літературних знань і вмінь у конструктивному співробітництві з педагогом – на основі взаємної поваги особистостей, готовності допомагати самореалізації їх можливостей, оптимістичної віри в майбутнє (А. Белкін). Однак потреба школярів у сприятливому довірливому спілкуванні не завжди буває задоволеною через вади педагогічного спілкування, що часто характеризується стереотипізацією сприймання вчителем своїх учнів [9, 145], який намагається категоризувати кожного учня до поняття середнього рівня («встигаючий» або «невстигаючий»). Зневіру підлітків у власних силах психологи пояснюють саме негативним впливом постійних докорів із боку дорослих, водночас наголошуючи, що такий же ефект впливу авторитетної думки педагогів або батьків, який отримав у психології назву «ефект Розенталя», а в педагогіці – «ефект Пігмаліона», виявляється у підвищенні результативності, якщо переконати підлітка у зворотньому [9]. Вимога обов'язкового врахування вчителем намагання «неуспішних» учнів

виправдати соціальні очікування авторитетної для них людини свідчить про необхідність гуманізації навчально-виховних впливів, тобто створення психологічної атмосфери довір'я між педагогами й учнями на основі формування у вчителя особистісної позиції фасилітації, що передбачає педагогічну допомогу учням у самонавчанні й розвитку їхніх творчих здібностей та моральних цінностей.

Отже, методичними умовами виховання духовного світу школярів із низьким рівнем літературного розвитку є: 1) особистісний та діяльнісний підходи до процесу виховання; 2) урахування специфіки мистецтва слова; 3) визначення структури якостей особистості та навчальних досягнень учнів із низьким рівнем літературного розвитку; 4) моделювання виховання духовності таких школярів засобами української літератури на основі технологізації корекційно-розвивальних виховних впливів педагога; 5) опора на переконування й сугестію як основні методи корегованого виховання; 6) використання індивідуальних і групових форм роботи; 7) проектування виховних ситуацій на матеріалі виучуваних творів; 8) урахування вікових психо-розумових особливостей та індивідуальних можливостей учнів; 9) розроблення навчальних завдань і відповідних їм алгоритмів подолання пізнавальних труднощів учнів; 10) гуманізація педагогічних впливів.

Перспективи подальших досліджень проблеми полягають у проектуванні конкретних навчальних моделей виховання духовності учнів із низьким рівнем навчальних досягнень у процесі вивчення ними української літератури.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 294 с.
2. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посіб. для студ. вищ. навч. закл. Дрогобич: Коло, 2008. 566 с.
3. Козлов А. В. Духовність як літературознавча категорія: монографія. Київ: Акцент, 2005. 272 с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко; упоряд. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.
5. Мхитарян О. Підвищення навчальних досягнень учнів з української літератури : монографія. Миколаїв: Іліон, 2014. 232 с.
6. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczziya.pdf> (дата звернення: 20.05.2019).
7. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
8. Поташник М. М. Требования к современному уроку: метод. пособ. Москва: Центр педагогического образования, 2008. 272 с.
9. Психология подростка. Полное руководство / под. ред. А. А. Реана. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 432 с.
10. Ситченко А. Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу : монографія. Київ: Ленвіт, 2004. 304 с.
11. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. Москва: Сентябрь, 2000. 176 с.
12. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. 360 с.

References

1. Bex, I. D. (1998). *Osoby'stisko oriyentovane vy'xovannya* [Personally oriented education]. Kyiv: IZMN, 294 [in Ukrainian].

2. Vishnevskiy, O. I. (2003). Teoretichni osnovi suchasnoyi ukrayinskoji pedagogiki. [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. Drohobich: Kolo, 528 [in Ukrainian].
3. Kozlov, A. V. (2005). Duxovnist' yak literaturoznavcha kategoriya [Spirituality as a literary]. Kyiv: Akcent, 272 [in Ukrainian].
4. Kostyuk, G. S. (1989). Navchal'no-vy'xovny'j proces i psy'xichny'j rozvy'tok osoby'stosti [Educational process and psychological development of personality]. Kyiv : Radyans'ka shkola, 608 [in Ukrainian].
5. Mkhytarian, O. (2014). Pidvyshchennia navchalnykh dosiahnen uchniv z ukrainskoi literatury [Improvement of student achievements in Ukrainian literature]. Mykolaiv: Ilion, 232 [in Ukrainian].
6. Nova ukrayinska shkola: Kontseptualni zasady reformuvannya serednoji shkoli. URL: <http://mon.gov.ua/Novini/2016/12/05/konczepczija.pdf> (data zvernennya: 20.05.2019).
7. Pasichnyk, E. (2000). Methods of teaching Ukrainian literature in secondary schools [Methodology of Teaching Ukrainian Literature in Secondary Educational Institutions]. Kyiv: Lenvit, 384 [in Ukrainian].
8. Potashnyk, M. M. (2008). Trebovaniya k sovremennomu uroku [Requirements for a modern lesson]. Moskva: Tsentr pedahohycheskoho obrazovaniya, 272 [in Russian].
9. Psy'xology'ya podrostka. Polnoe rukovodstvo (2003). [Psychology of a teenager. Complete Guide] / pod. red. A. A. Reana. Sankt-Peterburg : Prajm-EVROZNAK, 432 [in Russian].
10. Sitchenko, A. L. (2004). Navchal'no-tekhnologichna koncepciya literaturnogo analizu [Education technology concept literary analysis]. Kyiv: Lenvit, 304 [in Ukrainian].
11. Yaky'manskaya, Y. S. (2000). Texnolog'ya ly'chnostno-ory'entirovannogo obucheny'ya v sovremennoj shkole [The technology of personal-oriented learning in modern school]. Moskva: Sentyabr', 176 [in Russian].
12. Iatsenko, T. O. (2016). Tendentsii rozvytku metodyky navchannia ukrainskoi literatury v zahalnoosvitnix navchalnykh zakladakh (druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI stolittia) [Trends in the development of the methodology of teaching Ukrainian literature in general education institutions (second half of the XX – beginning of the XXI century)]. Kyiv: Pedahohichna dumka, 360 [in Ukrainian].

Ольга Мхитарян, Наталья Быкова, Алена Бугаева. Формирование духовного мира учащихся с низким уровнем литературного развития

В статье уточнены методологические подходы к решению проблемы воспитания духовности школьников с низким уровнем знаний и умений на уроках украинской литературы и определены методические условия этой работы. Выяснено содержание понятий «духовный мир личности», «учащиеся с низким уровнем учебных достижений» и представлено их толкование в плоскости методики обучения украинской литературы. Стержневыми идеями воспитания «проблемных» учащихся при изучении художественного произведения установлено: художественная литература служит важным средством духовного развития учащихся; воспитание является системным изменением личности с целью ее целенаправленного формирования; основными составными частями воспитания духовного мира школьников есть соответствующие знания, регулятивы деятельности и способы действий; в деле духовного воспитания учащихся с познавательными трудностями стоит системно использовать четыре основных фактора: содержание образования, методы и формы обучения, случайные или специально спроектированные воспитательные ситуации, личность учителя.

Ключевые слова: воспитание духовности, ученики с низким уровнем литературного развития, изучение художественного произведения, учебно-коррекционная работа.

Olha Mkhytaryan, Natalia Bucova, Alyona Buhaiova. Formation of the spiritual world of students with a low level of literary development

The article clarifies the methodological approaches to solving the problem of spirituality education of students with a low level of knowledge and skills in the lessons of Ukrainian literature and defines the methodical conditions of this work. The content of the concepts «spiritual world of personality», «students with low level of educational achievements» and their interpretation in the area of methodology of teaching Ukrainian literature are presented. Core ideas of the education of «problem» students during the study of artistic work have been established: fiction serves an important means of spiritual formation of students; education is a systemic change of personality for the purpose of its purposeful formation; the main components of the education of the spiritual world of schoolchildren are the relevant knowledge, regulating activities and ways of action; In the case of the spiritual education of students with cognitive difficulties, it is necessary to systematically use four main factors: the content of education, methods and forms of learning, random or specially designed educational situations, the personality of the teacher. So Methodological conditions for the education of the spiritual world of students with a low level of literary development are: 1) personal and activity approaches to the process of education; 2) taking into account the specifics of the art of the word; 3) determination of the structure of the personality traits of students with a low level of literary development and the signs of their educational achievements; 4) modeling the education of the spirituality of such students by means of Ukrainian literature on the basis of the technology of the correction-developmental educational effects of the teacher; 5) reliance on persuasion and suggestion as the main methods of corrected education; 6) use of individual and group forms of work; 7) designing educational situations on the material of the works being taught, in particular education by examples; 8) taking into account age-related psycho-mental characteristics and individual abilities of students; 9) development of educational tasks and corresponding algorithms for overcoming cognitive difficulties of students; 10) humanization of pedagogical influences.

Key words: education of spirituality, students with a low level of literary development, study of artistic work, educational correctional work.